

**Modern Dönemde Dinî
İlimlerin Temel Meseleleri**
- İlmî Toplantı -

Düzenleme Kurulu:
Tahsin Görgün
Adnan Aslan
Seyfi Kenan
E. Said Kaya

Yayın No: 379

Sempozyumlar/Paneller – 4

Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri
-İlmî Toplantı-

Redaksiyon: Nurettin Albayrak – Cengiz Şeker

Kapak tasarımı: MimEmin

Sayfa tasarımı: Ender Boztürk

Baskı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

ISBN 978-975-389-491-3

İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

Altunizade İcadiye Bağlarbaşı Cad. 40

Bağlarbaşı 34662 Üsküdar-İstanbul

Tel. (0216) 474 08 50 Faks (0216) 474 08 74

www.isam.org.tr

Bu kitap;

Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin

17.05.2006 gün ve 1208/4 sayılı kararıyla basılmıştır.

Tebliğ ve müzakerelerin bilim, dil ve düşünce açısından sorumluluğu tebliğci ve müzakerecilerle aittir.

© Her hakkı mahfuzdur.

İstanbul, Temmuz 2007

Hadis İlimi ve İslâmî İlimler

Prof. Dr. Mehmet Görmez

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sayın başkan, saygıdeğer hocalarım, muhterem hâzırûn. Sözlerime başlarken hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Daha önceki yıllarda aynı zamanda idarecilik yapan hocalarımızın bu tür toplantılarda yoğun mesailerini mazeret göstererek tebliğ gönderemediklerini ifade ettiklerinde hep hayretle, biraz da üzüntüyle karşılaşmışımdır. Şimdi aynı konuma düşmüş bir insan olarak huzurunuzda bulunuyorum. Fakat dün Çanakkale'den tebliğimi gönderdiğim halde maalesef henüz arkadaşlara ulaşmadığımı duyduğum için de üzgünüm. Onun için şimdiden huzurunuzda onlardan özür dileyerek sözlerime başlamak istiyorum.

Benim sunmak istediğim konu “Hadis İlimi ve İslâmî İlimler” başlığını taşıyor. Diğer İslâmî disiplinler içerisinde hadise dair var olan bilgiler ile hadis ilmini veya ilimlerini mukayese ederek hepsinden birlikte nasıl yararlanabileceğimiz konusunda birkaç mülahazamı arz etmek istiyorum. Ayrıca başlıkta ifade edilen dinî ilimlerin meseleleri içerisinde, hadis ilminin günümüzdeki bazı problemlerini ve bunları nasıl aşabileceğimiz ile ilgili bir-iki hususa işaret etmek istiyorum.

Başlangıçtan itibaren hadis ilmini tarif etmek çok zor olmuştur. İlk asırlarda “ilim” denince sadece hadis akla gelmiş, dolayısıyla İslâm'ın en temel bilgi kaynaklarından birisi olan sünneti, hadisi ve bunlarla iştiğal eden bir ilmin tanımını, tarifini yapmak daima zor olmuştur. Bu zorlukların çeşitli sebepleri vardır. Her şeyden önce hadisçiler alanlarıyla ilgili yapılan tanımlara pek razı olmak istememişlerdir. Başlangıçtan itibaren sadece isnatla uğraşmaya, sahihini sakiminden ayırmakla meşgul olmaya kulak vermek istememişlerdir. Ele aldıkları, sahihini sakiminden ayırdıkları yahut sadık olduklarını ispat ettikleri haberlerin başka yönleriyle de onların hakkında ne tür hükümler verilebileceği, onlarla nasıl amel edilebileceği, onları nasıl anlamamız gerektiğiyle ilgili de fikir beyan etmişlerdir. Bazen sadece teknik anlamda hadisçilik yapmak isteyenlere de farklı gözle bakılmıştır. Onlara bilgi hamalları (zevamilü'l-esfar) denilmiştir. Eleştirilere maruz kalmışlardır, bir sebebi budur. Diğer bir sebep ise, ilk asırlarda, İslâmî ilimlerin teşekkül ettiği dönemlerde, bugün olduğu gibi bir ihti-

saslaşmadan söz etmek mümkün olmamıştır, olmazdı da. Fakih aynı zamanda muhaddistir. Muhaddis aynı zamanda kelâmcıdır. Her alanda her âlim fikir beyan etmek istemiştir. Onun için hadis ilmini tanımlamak, çerçevesini belirlemek çok zor olmuştur. Ben tarih içerisinde hadis ilminin tanımıyla ilgili nasıl bir süreç yaşandığına dair pek çok bilgiden bazılarını takdim ederek konuya girmek istiyorum.

Bildiğiniz gibi Şâfi'nin *er-Risâle*'sinden, Kadî İyâz'ın *el-İlma'*'ına kadar yaşanan bir hadis usulü literatürümüz vardır. Müslim'in *Mukaddime*'si, Tirmizî'nin '*İle*'i ki bunlar Râmhurmuzî'den önce hadis usûlüne dair görüşler, hadis ilmine dair fikirler beyan etmiş eserlerdir; bu eserlere bakıldığında doğrudan hadis ilminin çerçevesini çizdiklerini söylemek mümkün değildir. Her âlimin, hadis konusunda ihtiyaç duyduğu konulara yer verilmiştir bu eserlerde.

Yine bu dönemde bir rivayet-dirayet ihtilâfı diyebileceğimiz, yahut râvi-vâî ihtilâfı diyebileceğimiz bir ihtilâf ortaya çıkmıştır. Âlimler bu dengeyi görmek istemişlerdir. Râviler aynı zamanda vâî olmak istemiştir. Bu sebeple, aslında ondan önce hadis usulüne dair kendisinden çok daha fazla bilgiler veren kaynaklara sahip olduğumuz halde zaman zaman kitaplarımızda ilk hadis usulü olarak takdim ettiğimiz olmuştur. Bu kitap Râmhurmuzî'nin (ö. 360) *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvi ve'l-vâî* adlı eseridir. Râvi ile vâî'yi ayıracak sözlere yer verildiği içindir ki, bu esere bu isim verilmiştir. Hâkim, Hatîb Bağdâdî, Kadî İyâz gibi pek çok âlimimiz, hadis ilimleri başlığı altında pek çok konulara yer vermişlerdir. Bunlara hadis ilimleri demek belki zordur. Her biri, hadis ilminin birer konusudur. Ancak bunlar içerisinde aslında hadis ilmi denilebilecek, belli bir yönü olan yahut olması gereken belli bir literatürü olan konular da yok değildir.

İlimler tarihçilerine geçmeden önce yine bazı hadisçilerin meselâ Seyyid Şerîf Cürçânî'nin *ed-Dibâcû'l-müzheb* adlı eserine İmam Tebrîzî bir şerh yazmıştır. Burada "Hadis ilmi, isnad ilmidir" diye bir ifade kullanır. Daha sonra ilmü'l-isnâdın alanlarına yer verir; râvilerin niteliklerini araştırır. Sahih, zayıf hadisleri birbirinden ayırır. Amel edilemeyeceğini, terk edilip edilemeyeceğini belirtir. Hadis hakkında hüküm verir. Hadislerin durumlarını irdeler. Hadislerin hallerini ele alan bir esaslar ilmidir diye tarif eder.

Aynı kitapta bir başka tarifi de şöyledir: Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini inceleyen ilmidir. Bu ilmin amacı olarak da İslâm Dini'nin gönderiliş amacı ve nerede, nasıl zikrediliyorsa ilmin amacı da o şekilde zikredilmiştir. Dâreyn saadeti denilmiştir. İbn Seyyidi'n-Nâs, "bizim çağımızda hadisçi, rivayet ve dirayet bakımından hadisle meşgul olandır" der. Gittikçe zaman içerisinde ilk nesil hadisçiler, sadece rivayet ve isnatla uğraşmaya razı olmadıkları için, hatta sadece isnat ve rivayetle uğraşanlar zaman zaman sorun olduğu için, farklı konularda fikir beyan ettiklerinde fikirler; bilhassa egemen olan fukahanın düşüncesine de ters olduğu için, zaman içerisinde sadece rivayet ve isnatla uğraşmanın doğru olmadığına dair hem hadisçilerin ifadeleri vardır hem de hadisçileri değerlendiren başka âlimlerimizin ifadeleri vardır.

Ebü Şâme el-Makdisî'ye göre hadis ilimleri üç çeşittir: Birincisi metinleri bilmek, garibine ve fikhına vâkıf olmak. İkincisi, senet ve ricâli bilmek, sahihi, sakiminden

ayırt etmek, üçüncüsü de hadisleri toplamak, yazmak, âlî isnatları tespit etmektir. Ben sadece aradan bazılarını örnek olarak veriyorum.

Daha sonra ilimler tarihi tasniflerine baktığımızda bütün bu süreç göz önünde bulundurularak hadis ilmine daha üstten bakılarak farklı tanımların yapıldığına şahit oluyoruz. İlk ilimler tasnifinde hadise hiç yer vermeyenler de vardır. Hadisi ilim saymayanlar da vardır. Câbir b. Hayyân'ın ilimler tasnifine dair *Kitâbü'l-Hudûd*'unda hadis ilmi yoktur. Kindî'nin *Aksâmü'l-ilmî'l-insî* adlı eserinde hadis ilmi yoktur. Hatta Fârâbî'nin *İhsâü'l-ulûm*'unda hadis ilmi yoktur. Dinî ilimler diyebileceğimiz kategori içerisinde yer alacak ilimlerden sadece fıkıh ve kelâm vardır. Daha sonra özellikle hadisçiler İmam Süyûtî'den itibaren meslekten hadisçi olmayan, bir tabib olan İbnü'l-Ekfânî'nin tanımlarına yer vermişlerdir. İbnü'l-Ekfânî çok açık ve net olarak biraz kendisinden önceki birikimi değerlendirerek hadis ilmini ikiye ayırır: İlmü rivayeti'l-hadis ve ilmü dirayeti'l-hadis. İlmü rivayeti'l-hadis'te az önce ifade edilen râvilerin nitelikleri, hadisin halleri, sahihin sakiminden ayrılması, isnadın durumu, isnadın tatbiki, isnadın tenkidi, cerh ve ta'dil gibi konulara yer verilir. İlmü dirayeti'l-hadisi ise bizim bilhassa Türkçe İmam Süyûtî'nin eserinden nakiller genelde Süyûtî'den yapılmıştır. Oysa Süyûtî'nin İbnü'l-Ekfânî'den tanımları ile İbnü'l-Ekfânî'nin kitabı Danimarkaca'ya bile çevrildi ama bizde öyle bir çeviri yoktur herhalde, Almancası var, Danimarkaca'sı var.

İlmü dirayeti'l-hadisi İmam Süyûtî sadece rivayetin dirayet yönünü ifade ettiğini söyler. Yani rivayetin de aynı zamanda bir dirayet işi olduğunu, râvileri değerlendirirken de dirayet sahibi olmak gerektiğine dair nakilde bulunur. Oysa İbnü'l-Ekfânî'nin eseri önümüzde, sadece rivayetin dirayet yönü değil, metinlerin anlaşılması ve yorumlanması ile ilgili de bir dirayete sahip olmak gerektiği ifade edilir ve bunların da ilmü dirayeti'l-hadis içerisinde yer alması gerektiğini söyler. Bunun için de sadece hadis ilmiyle iktifa etmenin yeterli olamayacağını, usûl, kelâm, fıkıh bilgisine sahip olmak gerektiğini ifade eder. Daha sonra Taşköprizâde, Kâtip Çelebi, Saçaklızâde, bütün bunlar İbnü'l-Ekfânî'nin bu tanımını biraz daha açarak hadis ilmini, ilmü rivayeti'l-hadis ve ilmü dirayeti'l-hadis diye ikiye ayırırlar. Birinci kısmı sadece isnat ve râvi ile ilgili olan kısmı, ikinci kısmı ise hadis metinlerinin anlaşılması, yorumlanması, onunla ilgili kaideleri de ihtiva eden bir ilim olarak tanımlamak istemişlerdir.

Hadis ilmi, hadis usûlü veya hadis ilimleri denince, sünnet ve hadisle ilgili dört önemli hususu ele alan ve bunları ilmi bir disiplin içerisinde değerlendirerek sonuçlandıran bir ilim olması beklenir.

1. Hadisin Değeri/Kelâm, Usul

Bunlardan birincisi, din, vahiy ve peygamberlik ışığında sünnetin konumu, sünneti bize taşıyan rivayetlerin, hadislerin bilgi değeridir. Hadisçiler, başlangıçta bu hususu tartışılmayacak kadar müsellemler bir hakikat bilmişler ve ilk çalışmalarda bu hususu doğrudan hadis ilminin konusu olarak ele almamışlardır. İlk asırlarda fikhî ve itikadi mezheplerin tartışmaları, ehl-i rey-ehl-i hadis ihtilafı gibi hususlardan dolayı

hadisçiler, hadislerin hüccetini ele almaya başlamışlar; ancak bilgi kaynağı olarak belirli bir yöntemle konuyu ele almak daha çok kelâmın ve kısmen usul-i fikhın konusu olmuştur.

2. Hadisin Sübûtu/Hadis, Tarih, Dil, Kıraat

İkincisi, hadislerin aktarımıyla ilgili olup, 'isnad merkezli sübut' konusudur. Hadis ilminin kurucu zamanları, bu konu ekseninde yaşanmış, dolayısıyla 'ilmu riva-yeti'l-hadis' de denilen ilmi, bu konu şekillendirmiştir. Hemen hemen bu ilmin bütün terminolojisi, prensip ve esasları onunla belirlenmiştir: O bakımdan hadis ilminin bel kemiğini oluşturur.

Bu ilmin sadece hadis ilmine özgü olduğunu söylemek yanlış olur. Simai ve ihbari olan her bilgiyi, her haberin sadakatini tespit etmek bu yöntemle olmuştur. Hadisçilerin dışında bu yöntemi en iyi kullananlar dilciler, tarihçiler ve kıraat alimleri olmuştur.

Hadis alimlerinin bu hususta nevi şahsına münhasır bir kavramlar dünyası oluşturduğu zengin bir literatürü bizlere armağan ettikleri aşikardır. Ancak haberin sadakatini tespit için ortaya koydukları ilke ve prensipler önü açık, sürekli geliştirilmeye müsait bir içtihat alanı olduğu halde birer sabiteye dönüştürülmeleri isabetli olmamıştır.

3. Hadisin Delâleti/Usul

Hadis ilmi denilince ele alınması düşünülen diğer bir konu, sadık oldukları tespit edilen haberlerin, rivayetlerin anlaşılması ve yorumlanması için bir yöntem geliştirilmesidir. Hadisçiler çalışmalarında bu yönde büyük gayretler sarfetmişlerdir. Dirayetü'l-hadis başlığı altında yazılar, fikhü'l-hadis olduğu söylenen çalışmalar, zengin şerh edebiyatımız, bu gayretlerin ürünleriyle doludur. Ancak müstakil bir yöntemle sahip olmamışlardır.

4. Hadisin Yaşanması/Fıkıh, Ahlak

Hadis ilmi içinde ele alınması beklenen diğer bir önemli konu, hadislerin yaşanan sünnetlere dönüşmesi, hayat ile irtibatı, pratik değeri ve ifade ettiği hükümdür. Bu konu da fıkıh ilminin konusu olmuştur.

Bizce bütün bunları, hadis ilmi çerçevesinde ele almak zenginlik içinde bir fakirlik doğuracaktır. Tarihte ortaya çıkan vakayı kabul ederek, her ilmin, hadisle ilgili ortaya koyduğu muktesebatı, hadisçilerin çabalarıyla tevhid etmek gerekir.

Her ilmin, hadisle ilgili prensiplerini ucu açık icthadî konular kabul etmek gerekir. İlimlerin kendileri bu imkanı bize sunmaktadır. Haberin sadakatini her zaman yeniden tartışabiliriz. Delilin delâletini her zaman tespit edebiliriz. Hükümün muradını (fıkıh) her zaman yeniden konuşabiliriz.

Diğer din, kültür ve tecrübeler içinde ortaya çıkan bilgilerle bize sadece bu açıdan yardımcı olurlar.

Şimdi bu başlıkları kısaca açmak istiyorum.

Her şeyden önce düşünce tarihimizin başında sünnetin yazılı malzemeleri olan hadislerin rey ve düşünceye alternatif olarak sunulmasının (Rey-Eser çatışması), entelektüel ataleti teşvik eden bir unsur olarak takdim edilmesinin açtığı metotik yaralar, tarih içinde sarılamamış, bireysel çabalar dışında akıl-vahiy ve rivayet-dirayet dengesi tam manasıyla kurulamamıştır. Hadislerin, sübûtu, anlaşılması ve yorumlanması ile ilgili problemler nihai bir neticeye bağlanamamış, sünnet bir model olarak asırdan asra taşınamamıştır. Bugün hangi sebeplerle olursa olsun, vefatının üzerinden on dört asır geçen Resul-i Ekrem'in söz ve uygulamalarının dindeki konumunun hâlâ tartışılıyor olmasını Müslümanlar için tabii bir durum olarak değerlendirmemiz mümkün değildir. Bilhassa gerek tarihte gerekse günümüzde zaman zaman Kur'an ve sünnetin delil olarak karşı karşıya getirilmesi, Allah'ı ve Peygamber'inin bir hakimiyet yarışına sokulmasının izah edilebilecek hiçbir tarafı olamaz.

İkinci kısım problemlere gelince, yani, İslâm Peygamberi'nin sünnetini bize taşıyan rivayet malzemesi olarak hadislerin sübût ve sıhhat problemi de İslâm alimlerini başlangıçtan günümüze kadar meşgul etmiş ve meşgul etmeye devam etmektedir. Başta muhaddisler olmak üzere İslâm bilginlerinin bu problemi halletmek yolunda sarf ettikleri çaba ve gayretler, her türlü takdirin üstündedir.

Ancak hadis olarak nakledilen rivayetler ile ilgili problemler, sadece sübût ve sıhhat meselesinden ibaret değildir. Sahih bir isnadla sabit olduğu kabul edilen hadislerin delâlet sorunu, doğru anlaşılması ve doğru yorumlanması meselesi en az sübût ve sıhhat problemi kadar önem arz etmektedir. Hz. Peygamberin sarf ettiği bir sözün farklı lâfızlarla nakledilmesi, her bir ravinin lâfzen değil mana ile rivayet edilmesi, şifahi rivayetlerden yazılı metinlere dönüşmesi, bir kısmının yazı ile tespitinin gecikmesi gibi hususlar hadislerde bir delâlet problemi doğurmuştur.

Hadislerdeki sübût ve sıhhat problemini halletmek için büyük çabalar sarf edildiği gibi delâlet sorununu da çözmek ve hadislerin doğru anlaşılması ve doğru yorumlanmasını temin etmek için ciddi çalışmalar yapılmamış değildir. Sünnet ve hadis sayısız anlama ve yorumlama faaliyetine mevzu teşkil etmiştir. Hadislerin mana ve maksadını tespit etmek için birçok ilim dalından söz edilmiştir. Sadece Buhârî'nin müstakil bir kütüphaneyi donatacak şerh ve izahları yapılmıştır. Bir tek hadisi açıklamak için müstakil eserlere konu olan nice hadisler olmuştur.

Elbette bu çalışmalardan hiçbirisinin söz konusu sorunu çözmede müspet katkılar sağladığı inkâr olunamaz. Ancak bütün bu çalışmalar sonucunda hadisçilere özgü hadislerin doğru anlaşılmasını ve doğru yorumlanmasını sağlayacak bir metodolojinin oluştuğunu söyleme imkânına sahip değiliz.

İslâm filozofları, İslâm mutasavvıfları ve bazı Mutezili kelâmcıların şazz addedilen yorumları bir tarafa bırakılırsa, hadislerin anlaşılmasında usul-i fikhın anlama yöntemine başvurulmuştur. Zira İslâmî ilimler içinde İslâm filozoflarının 'burhan'ı,

İslâm mutasavvıflarının ‘irfan’ı esas alan metotları bir yana, müstakil bir anlama yöntemi geliştiren tek disiplin usul-i fıkhıdır. Usul-i fikh ise her hadisi müstakil dinî bir metin/nass olarak görmüş ve söz konusu dinî metni de bir kanun metni gibi yorumlamaya tabi tutmuştur.

Bizce bir kısmı usul-i fikhın kendisinden bir kısmı da sünnetin sözlü ve yazılı malzemeleri olan hadislerden kaynaklanan sebeplerle bu anlama yönteminin hadisleri doğru anlamak ve doğru yorumlamak için yeterli bir metodoloji olduğunu söylemek mümkün değildir.

Usul-i fikhın lafzî delâlet yolları için belirlediği kuralların hadis metinlerine harfiyen tatbik edilmesinin fikh, ahlâk ve kelâm açısından doğurduğu sorunlara kısaca işaret ederek bu bölümü bitirmek istiyorum.

Bu husus, fıkhıta sıkı bir formalizmi beraberinde getirmiştir. İctihada kaynaklık etmesi gereken her rivayet, serbest icthadın önünde bazen bir engel olmuştur ve icthadın alanını daraltmıştır. Mezhepler arası ihtilafı mükellefin aleyhine olabilecek şekilde çoğaltmıştır. Fıkıh, bu sebeple hukuki bir sistemden ziyade müslümanların yükümlülükleri üzerine bir inceleme olarak tavsif olunmuştur. Nasların tamamından elde edilen küllî ilkeler doğrultusunda rivayetleri yorumlamak gerekirken bazen rivayetler belirleyici ilke olmuştur.

Ahlâka dair rivayetlerin de fikhî rivayetler gibi gramatik tahlillere tabi tutulması rivayete dayalı geleneksel ahlâk anlayışımızı olumsuz yönde etkilemiştir. Her şeyden önce söz konusu rivayetleri değerlendirirken rivayetlerde bolca yer alan değer hükümleri ile bir davranışı ahlâkî kılan değer arasındaki ilişki bir temele bağlanmamıştır. Oysa rivayetlerde yer alan değer hükümlerinin dilsel ifadeleri ile en üst kategoride kabul edilen değer mefhumu arasında her zaman birebir örtüşme söz konusu değildir. Kaldı ki, pek çok rivayette değer ifade etmeyen değer yüklü önermeler mevcuttur. Ahlâkî bakımdan değer ifade etmeyen, ancak, lafız itibarıyla değer hükmü taşıyan rivayetlerin, Kur’an metni gibi gramatik tahlillere tabi tutulması oldukça büyük yanlışlıklar ortaya çıkarmıştır. Bazen de tasvir edici olgusal önermelerden (ihbarî) değer hükümleri çıkarılmıştır.

Bu metodun rivayetlere tatbiki, sadece fıkhıta ve ahlâkta değil, akaid ve kelâmda da ciddi sorunlara yol açmıştır. Hanefilerin, “Ahad haberler itikatta delil olmaz” fikri genel geçer kural olmamıştır. Her şeyden önce Akaid’den olmayan pek çok şey (nüüzül-i Mesih, mehdi, deccal, kabir azabı, şefaath, ruyetullah vs.) dinin asılları haline gelmiştir. Allah’ın sıfatları konusunda kelâmçılarla hadisçiler arasında çıkan tartışmaların büyük kısmı bundan neş’et etmiştir. ‘İnna’llâhe halaka Âdem alâ suretihi’ gibi hadislerde bir tek zamirin mercii Allah’ın zatını tartışma konusu yapmıştır. Allah’ın dünya semasına inişi meselesi, müstakil eserlere vücut vermiş, İbn Teymiyye gibi bir âlim, bunu imanın temel prensiplerine dahil etmiştir. Bu tür rivayetlere tatbik edilen yöntem bazen bir nevi tatile (nihilizme) yol açmış, bazı insanları da teşbih ve teccim fikrine götürmüştür.

Sonuç itibariyle bu tebliğimi ben bir öneriyle bitirmek istiyorum. Az önce hadis ilmi yahut hadis ilimleri içerisinde ele alınması muhtemel dört konu olduğunu ifade ettim. Bunlardan bir tanesi sünnetin, hadisin değeri; ikincisi, hadisin sübûtu; üçüncüsü, hadislerin anlaşılması, yorumlanması, delâleti; dördüncüsü de, hadisin yaşanması, hadisin hayat ile irtibatı konusudur.

Şimdi aslında birinci meseleyi hadisçilerden çok kelâmcıların ve usulcülerin ele aldığını ve onların daha çok sistematik bir bilgiye bu konuyu kavuşturduklarını ifade ettim. Elbette hadisçilerin yazdıklarından da yararlanılacaktır bu konuda.

İkinci konu, hadisçilerin asıl konusu, üzerinde en çok durdukları konudur. Sübut konusu demiştim ki sadece hadisin konusu değil; aynı zamanda dil, tarih, kıraat gibi pek çok ilmin alanıdır.

Üçüncü konu yani hadislerin delaleti konusu, usul konusudur, usul-i fikhın konusudur.

Dördüncüsü ise hadisin yaşanması, hadisin hayatla irtibatı, hadisin sünnetleşmesi konusu ise fikhın konusu olmuştur.

Öyleyse bilhassa modern zamanlarda Türkiye’de yapılan hadislerle ilgili çalışmalar dikkate alındığında iki büyük zenginlik yaşadığımızı ifade edebilirim. Bunlardan bir tanesi, pek çok İslâmî ilimlerin hadise dair geliştirdikleri bilgilerle hadis ilmini cemetme yoluna gitmiş olmalarıdır ve bunun mutlaka yapılması lazım gelmiştir. Yani fakihlerin, usulcülerin, kelâmcıların hatta dilcilerin, edebiyatçıların hadis ilmine dair yazdıkları vardır. Bunlar, hadis ilminin dışında şeyler değildir. Bunlarla hadis âlimlerinin geliştirdikleri bilgileri cemetme ihtiyacı vardır. İkincisi sistematik bakımından bunlardan bazılarını meselâ hadis ilimleri içerisinde çok önemli konular vardır. İlmü garibi'l-hadis, esbâb-ı vurûdi'l-hadis, ilmu muhtelifi'l-hadis bunlar çok önemli konulardır. Ancak tarih içerisinde önu çok açık, ucu açık bilgiler olduğu halde maalesef çok çalışma, üzerinde çok çalışma yapılamadığı için kendi döneminde, kendi zamanında kalmıştır. Bunların mutlaka geliştirilmesi gerekiyor. Her ilmin hadislerle ilgili ortaya koyduğu müktesebatı hadisçilerin çabalarıyla tevhid etmek gerekiyor. Bugün bu çalışmalara ihtiyaç vardır. İkincisi her ilmin hadislerle ilgili prensiplerini ucu açık içtihadî konular olarak kabul etmek gerekiyor. En önemli sorunlardan bir tanesi tarihte kabul edilmiş bazı prensiplerin sabitelere dönüştürülmesidir. Oysa bu ilimler bize bu imkânı veriyor. Yani ilimlerin kendileri haberin sadakatini her zaman yeniden tartışabiliriz. Delilin delâletini her zaman yeniden tespit edebiliriz. Hükümün muradını her zaman yeniden konuşabiliriz. Hadisçilerin de büyük bir kısmı, aslında bunları içtihadî kabul etmiştir. Bunlara ilâveten farklı ilimlerin hadislerle ilgili ortaya koyduklarını, hadis âlimlerinin ortaya koyduklarıyla cemederek, her birini de önu açık içtihadî alanlar kabul ederek üzerinde durulursa öbür taraftan farklı kültür ve tecrübeler içerisinde ortaya çıkan bilgilerin de tabi ki iyi bir seçme yaparak, bilhassa sistematik bakımından gaye konusu elbette orada çok önemlidir. Çünkü neticede hadis ilminin gayesi hadisçilerin de sık sık ifade ettiği gibi bilhassa hadisi temellendirmek için sık sık yer verilen muhteşem bir Kur’an âyeti var: “Kul in küntüm tuhibbûnallâhe fetebîünü

yuhbibkumullah” (De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana tabi olun Allah da sizi sevsin). Hem Allah’ı sevmek hem de Allah’ın bizi sevmesi elbette yeryüzünde bir Müslümanın en büyük muradıdır. Bu amaç doğrultusunda farklı alanlarda, farklı bilgilerden yararlanarak bu ilmin talebesi olmaya devam etmeyi Allah bizlere nasip etsin diyerek ben sözlerimi bitiriyorum. Hepinize teşekkür ediyorum.

KAYNAKLAR

- Bigiyef, Musa Cârullah, *Kur’an-Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım: Kitâbu’s-Sünne* (trc. Mehmet Görmez), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *ed-Dibâcû’l-müzheb* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman), Kahire, ts. (Dârü’l-hadîs).
- Fârâbî, Ebû Nasr Muallim-i Sâni Muhammed b. Muhammed b. Tarhan, *İhsâü’l-ulûm* (nşr. Osman Muhammed Emîn), Kahire: Dârü’l-fikri’l-Arabî, 1949.
- Görmez, Mehmet, *Hadis ve Sünnetin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Kādî İyâz, Ebü’l-Fazl b. Mûsâ el-Yahsûbî, *el-İlmâ’ ilâ ma’rifeti usûli’r-rivâye ve takyîdi’s-simâ’* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire: Dârü’t-türâs, 1970.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdullah, *Keşfü’z-zunûn* (nşr. M. Şerefeddin Yaltkaya–Kilisli Rifat Bilge), I-II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1941-43.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Câmiu’s-sahîh* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkı), Kahire 1374/1955, Mukaddime.
- Özafşar, Mehmet Emin, *Hadis ve Kültür Yazıları*, Ankara: Kitabiyat, 2005.
- Râmhürmüzî, Kādî Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisü’l-fâsıl beyne’r-râvî ve’l-vâî* (nşr. Muhammed Accâc el-Hatîb), Beyrut: Dârü’l-fikr, 1404/1984.
- Şâfî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkîr), Beyrut, ts., Dârül-kütübil-ilmîyye.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ, *İlelü’l-Tirmizî* (nşr. Subhî es-Sâmerrâi v.dğr.), Beyrut 1409/1989.